

УДК 316.776(470):[351.746:007](477)"2014/2021"

Російська пропаганда агресії проти України (2014–2021 рр.)

Володимир ВАКУЛИЧ

д. пол. н., проф.
Університет Григорія Сковороди
в Переяславі,
вул. Сухомлинського, 30, 08401,
Переяслав, Україна
vvm.velym@ukr.net
ORCID 0000-0003-4537-0884

Наталія НОВОРОДОВСЬКА
здобувач

Університет Григорія Сковороди
в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, 08401,
Переяслав, Україна
nataliatolochko1995@gmail.com
ORCID 0000-0002-7369-4344

© Вакулич В.,
Новородовська Н., 2023

У статті розглянуто особливості інформаційного забезпечення російської агресії з 2014 до 2021 рр. Метою дослідження є висвітлення основних засобів і принципів інформаційної війни російської федерації, з'ясування основних аспектів інформаційної підтримки власної агресії на території України та її тенденції розвитку. З'ясовано основні напрями й інструменти поширення російської пропаганди. Встановлено мету розгортання російських інформаційних кампаній та їхні наслідки. Висвітлено загальні тенденції російської пропаганди стосовно подій в Україні. Визначено головні ресурси, які реалізують російську інформаційну політику. Розкрито джерела ведення інформаційної, пропагандистської кампанії росії. Доведено, що велике значення мали не лише традиційні засоби масової інформації, але й соціальні мережі. Застосовуючи в комплексі всі ресурси, кремлівські пропагандисти намагалися виправдати власну агресію в очах співвітчизників і міжнародної спільноти, а також створити негативний імідж України. Частково це мало певні наслідки через системність дій російських ЗМІ за кордоном. Проте важливих політичних цілей росія не досягнула. Особливу увагу акцентовано на необхідності формування контрзаходів, особливо в умовах початку гострої фази російсько-української війни від 24 лютого 2022 р. Важливо розуміти, що протистояння в інформаційному полі є невід'ємним етапом російсько-української війни. Новий етап дещо актуалізував важливість аналізу російських ЗМІ з метою розуміння тенденцій змін російської пропаганди та формування оптимальної системи захисту від неї. Проте існує необхідність детального аналізу російської інформаційної кампанії впродовж 2014 — 2021 рр.; потрібно визначити тенденції, які були притаманні їй у 2022 р., й спрогнозувати подальший розвиток інформаційного забезпечення російської агресії.

Ключові слова: агресія, війна, інформація, фейки, соціальні мережі.

RUSSIAN PROPAGANDA OF AGGRESSION AGAINST UKRAINE(2014-2021)

Volodymyr Vakulych

Doctor of Political Sciences, Professor
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
30, Sukhomlynskooho St., 08401, Pereiaslav,
Ukraine
vvm.velyam@ukr.net
ORCID 0000-0003-4537-0884

Nataliia Novorodovska

PhD candidate
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
30, Sukhomlynskooho St., 08401, Pereiaslav,
Ukraine
nataliatolochko1995@gmail.com
ORCID 0000-0002-7369-4344

The article examines the features of information support for Russian aggression from 2014 to 2021. The purpose of the study is to highlight the principal means and principles of the information warfare of the Russian Federation, to clarify the main aspects of information support for its own aggression on the territory of Ukraine, and its development trends. The main directions and tools for spreading Russian propaganda have been clarified. The purpose of the Russian information campaigns and their consequences are identified. The general trends of Russian propaganda regarding the events in Ukraine are highlighted. The main resources implementing the Russian information policy have been identified. The sources of Russia's information and propaganda campaign have been revealed. It is proved that not only traditional media but also social networks were of great importance. Using all resources in the complex, Kremlin propagandists tried to justify their aggression in the eyes of their compatriots and the international community, as well as to create a negative image of Ukraine. Partly, this had particular consequences due to the systematic actions of the Russian mass media abroad. However, russia did not achieve crucial political goals. Peculiar attention is focused on the need to form countermeasures, especially in the context of the beginning of the acute phase of the Russian-Ukrainian war from February 24, 2022. It is important to understand that confrontation in the information field is an integral stage of the Russian-Ukrainian war. The new stage has somewhat actualised the importance of analysing the Russian mass media to understand the trends of changes in Russian propaganda and the formation of an optimal system of protection against it. However, there is a need for a detailed analysis of the Russian information campaign during 2014-2021. It is necessary to identify the trends that were inherent in 2022 and to predict the further development of information support for Russian aggression.

Keywords: aggression, war, information, fakes, social networks.

Актуальність проблеми

Засоби масової інформації стали головним знаряддям зовнішньої політики Російської Федерації. Саме через медійний простір кремль формує й реалізує вигідний для себе дискурс, який містить деструктив для інших країн. Це дозволяє через своїх ставлеників утілювати ідеї «руській мір» за кордоном, впливати на внутрішньо- і зовнішньополітичне життя інших країн, виправдовувати власну агресивну політику та створювати негативний імідж іншим державам. Із 2014 р. російський медіадискурс став елементом «гібридної війни», яка на нашу думку, того ж року переросла в повномасштабну російсько-українську. Розуміння особливостей ведення російської пропаганди дозволить сформувати Україні раціональні методи захисту інформаційного простору, що безумовно актуалізує це дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У вітчизняному та зарубіжному науковому просторі вказану проблематику розглянули такі науковці: А. Апертое (Apetroe, 2016), О. Зозуля (2019), Т. Камуселла (Kamusella, 2018), В. Новородовський (2020), Д. Приходько (2018), Г. Сасин (2015), М. Яйнтнер (Jaitner, 2015). Визначальним у дослідженнях учених став пошук викликів і загроз російської пропаганди та найоптимальніших засобів захисту інформаційного простору від її деструктивного впливу. Чільне місце у вивченні цієї проблематики посідає колективне дослідження «Світова гібридна війна: український фронт» за редакцією В. Горбуліна (2017). Ця монографія розкриває особливості російсько-української війни й частково висвітлює інформаційний аспект як невід'ємний елемент гібридної війни.

Виклад основного матеріалу

Із моменту розпаду СРСР росія намагалася домінувати на інформаційному просторі пострадянських країн. Це дозволяло їй зберігати політичний, економічний, культурний вплив на території країн колишнього Радянського Союзу. Водночас реалізація власних неоімперських амбіцій потребує застосування інформації як елементу ведення війни проти сусідніх країн. Воєнні дії взаємопов'язані з інформаційною війною, і російська агресія лише доводить це правило. Д. Приходько відзначає, що Росія розробила нову теорію війни, яка включає 8 фаз. Вирішальною серед цих фаз є боротьба за свідомість населення,

а отже інформаційна війна стає ледь не основним елементом цієї теорії (Приходько, 2018, с. 56–57).

Інформаційна війна передбачає послаблення моральних та матеріальних сили противника, водночас посилюючи власні (Малик, 2015). Фактично вона є складником ідеологічного протистояння та невід’ємним елементом сучасної війни. Росія активно впроваджувала власні ідеї, цінності, орієнтири не лише на пострадянському просторі, але й по всьому світу. Це дозволяло сформувавши певну категорію населення, готову прийняти їх за істину. У цьому контексті важливим моментом стало запровадження концепту «руський мір», на основі якого базується нинішня російська зовнішня політика. Концепт задовольняв російські неоімперські амбіції та формував ґрунт для посилення впливу кремля на пострадянському просторі. З упровадженням його в 2006 р., росія остаточно затвердила основні засади інформаційної політики на пострадянському просторі. Як наслідок — розпочалася масова кампанія щодо втілення ідей цього концепту, зокрема захисту російської мови, культури, утвердження особливостей російського культурно-освітнього розвитку, поширення історичних міфів і стереотипів щодо могутності СРСР, пропаганда вигідного політичного союзу з росією тощо (Коцур, 2019). З цією метою росія здійснила експансію в інформаційний простір цих країн, зокрема й України. Як наслідок, у регіонах, де в радянський період відбувалися процеси стирання ідентичності, формувалися ідеї сепаратизму, тобто населення свідомо не визнавало належності до Росії.

Згідно з даними звіту Інституту вивчення війн «Putin’s Information Warfare in Ukraine. Soviet ORIGINS of Russia’s Hybrid Warfare» в інформаційній війні росія застосовує певні принципи, які не сприяють стриманню конфлікту, а саме: рефлексивний контроль, неоголошена війна, невійськові способи ведення війни, інформаційні операції. Рефлексивний контроль — це апробований і вдосконалений радянський метод, який передбачав контроль і вплив на країни-опоненти щодо прийняття невдалих рішень, які є сприятливими для Росії. Принцип неоголошеної війни полягає у веденні деструктивної інформаційної кампанії на тлі бойових дій; водночас росія не декларує власну участь у них. Російська федерація використовує дипломатичні, інформаційні, політичні способи досягнення власних цілей, що характеризує третій принцип. Останній принцип — інформаційні ресурси росії працюють задля подальшої ескалації та розпалювання ворожнечі (Snegovaya, 2015).

Наприкінці 2013 р. російські медіа розгортають антиукраїнську кампанію, спрямовану проти її зовнішньополітичного й водночас цивілізаційного вибору. Росія здійснювала тиск дипломатичним, політичним та інформаційним шляхом на ситуацію в Україні з метою посилення конфронтації в українському суспільстві. Йдеться не лише про зміну зовнішньополітичного вектора, але й про вплив на етномовну й етнополітичну ситуацію в Україні (Радченко, 2015, с. 61). Безумовно, всі ці тенденції підхоплювали російські чи проросійські ЗМІ й формували потрібне ставлення окремих категорій населення до ідей незалежності України, її європейського вибору тощо. Це зумовлювало зростання конфліктогенності в українському соціумі та поглиблювало внутрішньополітичну кризу. У результаті маємо певні категорії населення південно-східних регіонів України, які не сприймають українську ідентичність, а будь-які її прояви вважають ворожими.

Окупація Криму, розгортання сепаратизму на Сході України, спроби організації деструктивних явищ у низці областей України (Одеська, Запорізька, Дніпропетровська) підтримувалися певними меседжами з боку російських ЗМІ. Зокрема, в них лунали тези про «ввічливих людей», «російську весну», «боротьбу з фашизмом» тощо. Поширення таких тез відбувається не лише в росії та на окупованих нею територіях, але й в Україні та країнах Європи, що свідчить про значне фінансування інформаційної кампанії Кремля. З моменту блокування військових частин у Криму в російських ЗМІ розгорнулася масова кампанія, завданням якої став психологічний тиск на військових і суспільство з метою зруйнувати опір й уникнути використання летальної зброї (Приходько, 2018, с. 55). Водночас верхівка Кремля знімала з себе всю відповідальність. Така стратегія була досить дієвою, адже ЄС і США показали доволі слабку реакцію на такі дії. Це супроводжувалося відповідними меседжами російських ЗМІ, де наголошувалося на тому, що росія не порушувала жодного положення міжнародного права. Слід зауважити, що міжнародна спільнота, розуміючи злочини рф, не мала змоги покарати винних через певні обставини — бюрократичність цієї процедури, шантаж і залякування розвитком подальшої агресії із застосуванням ядерної зброї, економічні чинники тощо. Отже, росія апробувала нову воєнну концепцію, яку фактично запровадила лише в 2020 р. Подальші інформаційні повідомлення спрямовувалися на дискредитацію української влади, яка прийшла з Майдану, намагаючись довести її нелегітимність.

Водночас російські мас-медіа подають інформацію щодо економічної та політичної кризи в Україні, про масові безлади, вандалізм і бандерівців, які вбивають комуністів, регіоналів і російськомовних громадян (Сасин, 2015, с. 20). Свідченням потужної фінансової підтримки інформаційної сфери є зростання бюджету на реалізацію федеральної програми «Інформаційне суспільство» й пропагандистських каналів. Так, у 2015 р. програма одержала 44,7 млрд руб. Водночас бюджет Russia Today зріс на 41 % (Ісакова та ін., 2016, с. 61–62). Свідченням значної підтримки є робота спеціальних груп і користувачів соціальних мереж, особливо «вконтакте», які створюють і поширюють проросійський контент, підкріплюючи його відповідно обробленими фотографіями (Kamusella, 2018). Це надає інформаційному повідомленню певного емоційного забарвлення, що дозволяє здійснювати маніпуляцію масами. Зауважимо, що така підтримка з боку держави здійснюється з метою реалізації ідей концепту «руській мір», а також реалізації низки заходів, передбачених федеральним законом рф «Про державну політику російської федерації по відношенню до співгромадян за кордоном» (Государственная Дума, 1999). Російська політика інформаційної безпеки включала в себе поширення концепту «руській мір», де розглядала Україну як частину росії та планувала взяти під повний контроль всі медіаресурси України. Частково ця мета була досягнута, й Росія мала значну частку власного контенту на українських телеканалах. Пізніше ця частка знизилась у зв'язку з відповідною реакцією української влади на агресію.

Початок агресії й розгортання воєнних дій на Донбасі є одним із кроків росії до повернення її впливу на теренах східної Європи. У цілому цей конфлікт кинув виклик традиційному розумінню поняття «війна» (Аретрое, 2016). Залучаючи інформаційні технології, Росія створює картинку громадянського протистояння в Україні, знімаючи водночас із себе відповідальність. Учені Кембриджського університету Р. Фіннін та Т. Грант зазначили, що хоч і виникає уявлення про громадянське протистояння на основі мовної, культурної неоднорідності регіонів, втім це ніщо інше, як агресія Росії й повноцінна війна (Finnin & Grant, 2015). Таким чином, дослідники спростовують головну тезу російських пропагандистів.

Найсильніше інформаційне забезпечення війни проти України здійснює російське телебачення. Його спектр дій поширюється на пересічних росіян, жителів України, які мають доступ до російських телеканалів, та мешканців Європи. Найбільш потужними

в цьому контексті є канали Sputnik, Russia Today, Ria Novosti, Life News, Россия 24. Вони мають значну аудиторію як у росії, так і за її межами. Так, Russia Today має аудиторію близько 700 млн. осіб у 100 країнах світу. Навіть серед країн Заходу спостерігається велика кількість глядачів, яка сприймає інформацію, подану Russia Today, вважаючи її об'єктивною (Shuster, 2015). В Україні реалізація пропаганди відбувається через проросійські канали, які належать олігархам, наближеним до В. Путіна, зокрема В. Медведчуку чи Є. Мураєву. Йдеться про канали 112, ZiK, NewsOne, «Наш» тощо. До того ж деякі інші телеканали України належать олігархам, які мають певні економічні інтереси з Росією. Інформаційна війна проти України здійснюється й через західні ЗМІ, зокрема BBC News, Reuters чи AFP. У цілому рф витрачає щороку на інформаційне забезпечення війни проти України й поширення проросійської пропаганди у світі близько 3,5 млрд. доларів США (Гусаров, 2015). Як бачимо, інформаційний аспект ведення війни проти України є важливим для кремля, зважаючи на кошти, які витрачаються на підтримку власних телеканалів і наповнення іноземних.

Вплив на свідомість мас відбувається через спеціально оброблену інформацію, адаптовану під спеціальні ідеологічні вимоги кремля. Їх можна чітко простежити через заяви політичних лідерів, а також ведучих пропагандистських шоу росії. Для цього ідеологи кремля розробляли спеціальні інформаційні операції, спрямовані на дискредитацію України і її військових формувань. Детально це питання розглянув Д. Золотухін, який відзначав, що інформаційні повідомлення спрямовувалися як на росіян, так і на проросійське населення, а також на міжнародну спільноту. Ефект посилювався під час її візуалізації (Золотухін, 2018, с. 82–87). Одним із прикладів є фото маленької дівчинки на тлі руїн, яку російські пропагандисти показали як дитину з Донецької області, що втратила під час обстрілу українцями своїх батьків. Насправді це фото було зроблено в Сирії та жодним чином не стосувалося російсько-української війни. Звісно, відповідні повідомлення змушують пересічного користувача, який не перевіряє інформацію, емоційно реагувати на такі факти, що зумовлює потрібну реакцію для російської пропаганди.

Незважаючи на масовий характер відповідної інформації, більший вплив вона мала на російське чи проросійське населення. Фактично населення, яке мало гібридну ідентичність, легко сприймало такі повідомлення, висловлювало співчуття й підтримку російським силам і незаконним збройним формуванням (Giuliano). Дещо

слабший вплив спостерігався на решту українського населення чи міжнародну спільноту. Слід заважити, що тотальна пропаганда за кордоном створює негативне уявлення про українських військових і волонтерів серед пересічних європейців. Прикладом цього є несприйняття окремими іспанськими вболівальниками українського футболіста волонтера Романа Зозулі.

Зарубіжні дослідники, намагаючись проаналізувати особливості російської інформаційної війни та сформувані оптимальні механізми захисту від неї, наголошували, що росія використовує інформацію як зброю масового ураження, формуючи у значних мас населення «правильне» уявлення про політичні цілі РФ й поняття «руській мір». Після розпаду союзу росія постійно використовує інформацію у протистоянні між російським простором (включаючи пострадянські країни, які за версією кремлівських ідеологів сюди входять) і США, її вічним антагоністом (Jaitner, 2018). Не дивно, що інформаційні повідомлення російських ЗМІ містять звинувачення до Вашингтону щодо розпалювання конфлікту на Донбасі.

Ефективним зряддям інформаційної війни росії проти України стали соціальні мережі. Сучасні дослідження доводять зростання кількості користувачів з кожним роком, а також засвідчують значний вплив інформації на свідомість мас. Детально розглянув цю тенденцію В. Новородовський, проаналізувавши дані аналітичного звіту «Digital world», зробленого організаціями We are social та Hootsuite's за останні кілька років. Він відзначив стрімке зростання користувачів facebook та instagram серед населення України. Дослідник переконаний, що характер масовості в соціальних мережах дозволяє впливати на суспільну поведінку окремих категорій населення через маніпуляції чи емоційні меседжі (Новородовський, 2020, с. 54). Росія особливо активно вела інформаційну кампанію на сторінках соціальної мережі «вконтакте». Але з поступовим відходом українських користувачів із цієї соціальної мережі, після введення санкцій з боку Президента України у 2017 р., російський контент починає масово заповнювати facebook чи instagram. У 2020 р. кількість користувачів соціальних мереж зросла на 1,5 млн., що на 8,3 % більше, ніж у квітні 2019 р. (Керп, 2020), а в 2021 р. ці показники зросли ще на 16 % або на 3,5 млн. користувачів (Керп, 2021). Обсяги маніпуляцій через соціальні мережі є доволі значним. У країнах Заходу здійснено низку досліджень, які висвітлюють це явище. Слід зауважити, що окремі країни чи корпорації витратили лише за 2018 р. близько 500

млн. на вивчення й реалізацію психологічних маніпуляцій зі свідомістю мас (Jones, 2019). Росія вкладає значні кошти на формування ідеологічного дискурсу і його втілення в інформаційному просторі. Очільники кремля, прекрасно розуміючи, що соціальні мережі є платформою для пропаганди та маніпуляції, використовують їх для формування певної суспільної думки. У цілому проросійський контент легко розпізнати, оскільки він насичений антиукраїнськими настроями, інформацією радикального змісту, надмірною емоційністю й певною ностальгією за минулим. Попри це така інформація є доволі небезпечною в умовах війни, оскільки вона впливає на свідомість мас і формує підґрунтя для зміни власної самоідентифікації, а отже може створювати передумови до розвитку подальших деструктивних явищ, зокрема сепаратизму.

Упродовж 2014–2021 рр. відбувається розвиток інформаційно-війни росії проти України, що пов'язано з поступовим замороженням збройного конфлікту. Потреба у наростанні власного впливу на території України зумовлює зміну тактики ведення цієї кампанії через низку причин, а саме:

- 1) українські ЗМІ та громадськість навчилися відкріпляти пропаганду від реальних фактів, що зменшувало ефект від поширення дезінформації та емоційних постів;
- 2) формування фактчекінг груп, які розкривають фейки й висвітлюють реальну картину;
- 3) російська пропаганда не мала значного впливу на європейське суспільство, а отже потребувала оновлення підходів;
- 4) потреба перевести увагу із військової площини в політичну й дипломатичну.

На думку експерта й заступника директора Центру близько-східних досліджень AMES С. Данилова, з 2020 р. росія змінила підходи до введення інформаційної війни проти України. Тепер замість дезінформації та поширення фейків відбувається інтерпретація реальних виступів із вириванням окремих уривків із контексту. Це спрямовано на посилення паніки й хаосу серед пересічних людей і формування хибних уявлень щодо подальших дій і можливостей рф (*РФ змінила підхід*, 2020). Щоправда, ця тактика супроводжується старими методичними підходами до висвітлення воєнних дій, особливо під час провокацій чи обстрілів мирних поселень. Упродовж 2020 р. російські ЗМІ часто звинувачували українців у недотриманні режиму тиші й припинення вогню (*Топ фейків*, 2021), хоча фактично обстріли здійснювалися

саме російськими військовими й незаконними збройними формуваннями. Українські військові та добровольці неодноразово зауважували, що населені пункти на лінії розмежування не мають українського телебачення, радіо заглушується, а друкованих видань надто мало. Це створює певні проблеми в комунікації з місцевими жителями, особливо з тими, що довіряють російським ЗМІ.

У цілому принцип роботи «брехня, яку повторюють багато разів, стає правдою», що ним активно користуються російські тролі соціальних мереж і ЗМІ, діє і до сьогодні (Зозуля, 2019). Апробований підхід є дієвим і має значний вплив на формування певної світоглядної картини у свідомості широких мас. У цілому поширення дезінформації хоч і мало великий ефект, втім вирішального результату кремль все ж не досягнув. Значна частина українського та європейського суспільства не сприймали російські повідомлення (Gerasymchuk, 2021). Поступово підходи російських мас-медіа змінювалися, але мета лишалася та сама — посіяти хаос і створити передумови до поширення концепту «русский мир».

Російське інформаційне забезпечення в умовах гострої фази російсько-української війни відзначалося потоком дезінформації, яка базувалася на головних позиціях їхнього президента. Якщо прослідкувати за риторикою кремля, можна побачити зміни в інформаційних цілях пропорційно до одержаних втрат в Україні. Водночас відбувається зміна ключових тез пропаганди, де все частіше обговорюється не міф «один народ», а ймовірність знищення й підпорядкування України. Аналіз російських ЗМІ засвідчив суттєву підготовку до початку активної фази російсько-української війни. Зауважимо, що пропаганда намагається нав'язати світовій спільноті певні тези: 1) шкідливість санкцій для країн, які їх запровадили проти росії; 2) звинувачення США в розв'язуванні війни в Україні й постачанні озброєння; 3) покладання вини на США, яка тисне на Європу; 4) локальний характер російсько-українського конфлікту, який не впливатиме на глобальні геополітичні процеси (Корсунський, 2022).

За цих умов Україна здійснює контрпропаганду, спрямовану на розкриття брехні й висвітлення фактів про злочини військових рф. Системно побудована модель контрпропаганди дозволяє Україні сформулювати об'єктивний погляд на наслідки російської агресії сьогодні. Проте важливим аспектом є робота українських медіа за кордоном, де російські ЗМІ упродовж кількох десятиліть здобули певний авторитет і, відповідно, здатні висвітлювати власну пропаганду.

Висновки

Проведене дослідження доводить, що пропаганда російської агресії здійснюється в кількох напрямках і зосереджене на утвердженні у свідомості мас ідей концепту «руській мір». РФ витрачає значні кошти на формування певного образу власного месіанства в Україні й спотворення реальної картини. Таким чином, кремль формує ґрунт політичного, дипломатичного й військового тиску.

Росія створює своєрідну альтернативну реальність для суспільних мас, використовуючи як традиційні ЗМІ, так і соціальні мережі. Це зумовлює зміну світогляду окремих категорій населення, а також формує негативне уявлення про Україну та українських військових чи добровольців під час війни.

Проблема інформаційного забезпечення російської агресії особливо набула актуальності після 24 лютого 2022 р. й потребує більш детального та глибокого аналізу, осмислення й з'ясування наслідків.

СПИСОК БІБЛЮГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Горбулін, В. П. (Ред.). (2017). *Світова гібридна війна: український фронт*. Національний інститут стратегічних досліджень.
- Государственная Дума. (1999, 5 марта). *О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом* (Федеральный закон N 99-ФЗ). Консультант Плюс. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_23178/
- Гусаров, В. (2015, 19 листопада). *Скільки Росія витрачає на інформаційну війну в Україні*. *Інфографіка*. Inform napalm. <https://informnapalm.org/ua/skilky-rosiya-vytrachaye-na-informatsijnu-vijnu-v-ukrayini-infografika/>
- Зозуля, О. (2019, 14 травня). *Фейк як інструмент інформаційної війни*. *Юридична Газета*. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/feyk-yak-instrument-informatsijnoyi-viyni.html>
- Золотухін, Д. (Ред.). (2018). *Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014–2018*. Мега-прес груп.
- Ісакова, Т., Гнатюк, С., Дубов, Д., Черненко, Т., & Баровська, А. (2016). *Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналітична доповідь* (А. Баровська, ред.). Національний інститут стратегічних досліджень.
- Корсунський, С. (2022, 20 квітня). *Інформаційна складова війни: як Росія намагається послабити підтримку Заходу*. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/informatsiy-na-viyna-rosiyskuu-vplyv/31811302.html>
- Коцур, В. В. (2019). *Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ ст. — поч. ХХІ ст.* [Монографія]. Домбровська Я. М.
- Малик, Я. (2015). *Інформаційна війна і Україна. Демократичне врядування*, 15. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26730/malyk.pdf>
- Новородовський, В. (2020). *Інформаційна безпека України в умовах російської агресії*. *Соціум. Документ. Комунікація*. Серія: *Історичні науки*, 9, 150–179. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2020-9-150-1179>
- Приходько, Д. П. (2018, 25 жовтня). *Інформаційна війна Росії проти України: поле бою — свідомість людей*. В *Інформаційна агресія Російської Федерації*

- проти України [Матеріали семінару] (с. 55–58). Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.
- Радченко, А. І. (Ред.). (2015). *Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі: Національна доповідь*. Візаві.
- РФ змінила підхід у веденні інформаційної війни проти України. (2020, 31 липня).
Українформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3073912-rf-zminila-pidhid-u-vedenni-informacijnoi-vijni-proti-ukraini-ekspert.html>
- Сасин, Г. В. (2015). Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір). *Грані*, 3(119), 18–23.
- Топ фейків кремлівського рупора у 2020 році. (2021, 21 січня). АрміяInform. <https://armyinform.com.ua/2021/01/top-fejkiv-kremlivskogo-rupora-u-2020-roczii/>
- Апетрое, А. С. (2016). Hybrid Warfare: From "war during peace" to "neo-imperialist ambitions". The case of Russia. *Modelling the New Europe*, 21, 97–128. https://www.researchgate.net/publication/316509247_Hybrid_warfare_From_war_during_peace_to_neo-imperialist_ambitions_the_case_of_russia
- Finnin, R., & Grant, T. D. (2015, August 24). *Don't call it a civil war — Ukraine's conflict is an act of Russian aggression*. The Conversation Media Group. <https://theconversation.com/dont-call-it-a-civil-war-ukraines-conflict-is-an-act-of-russian-aggression-46280>
- Gerasymchuk, S. (2021, September 23). *Dezinformatorzy VIP: nowy-stary rosyjski instrument wojny hybrydowej przeciwko Ukrainie i Polsce*. Forum Ekonomiczne. <https://www.forum-ekonomiczne.pl/dezinformatorzy-vip-nowy-stary-rosyjski-instrument-wojny-hybrydowej-przeciwko-ukrainie-i-polsce/?lang=uk>
- Giuliano, E. (2018). Who supported separatism in Donbas? Ethnicity and popular opinion at the start of the Ukraine crisis. *Post-Soviet Affairs*, 34(2-3), 158–178. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1447769>
- Jaitner, M. (2015). Russian information warfare: Lessons from Ukraine. In K. Geers, Ed., *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine* (Ch. 10, pp. 87–94). NATO CCD COE. https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Ch10_CyberWarinPerspective_Jaitner.pdf
- Jones, K. (2019). *Online disinformation and political discourse: Applying a human rights framework*. Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/2019/11/online-disinformation-and-political-discourse-applying-human-rights-framework>
- Kamusella, T. (2018). Hybrid war: Real casualties in Ukraine. *Sprawy Narodowościowe*, 50. <https://doi.org/10.11649/sn.1637>
- Kemp, S. (2020, February 18). *Digital 2020: Ukraine*. Datareportal. <https://datareportal.com/reports/digital-2020-ukraine>
- Kemp, S. (2021, February 12). *Digital 2021: Ukraine*. Datareportal. <https://datareportal.com/reports/digital-2021-ukraine>
- Shuster, S. (2015, March 5). The global news network RT is the Russian government's main weapon in an intensifying information war with the West—and its top editor has a direct phone line to the Kremlin. *Time*. <https://time.com/rt-putin/>
- Snegovaya, M. (2015). *Putin's information warfare in Ukraine. Soviet origins of Russia's hybrid warfare* (Russia report 1). Institute for the Study of War. <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Report%201%20Putin%27s%20Information%20Warfare%20in%20Ukraine-%20Soviet%20Origins%20of%20Russias%20Hybrid%20Warfare.pdf>

REFERENCES

- Apetroe, A. C. (2016). Hybrid Warfare: From "war during peace" to "neo-imperialist ambitions". The case of Russia. *Modelling the New Europe*, 21, 97–128. https://www.researchgate.net/publication/316509247_Hybrid_warfare_From_war_during_peace_to_neo-imperialist_ambitions_the_case_of_russia [in English].
- Finnin, R., & Grant, T. D. (2015, August 24). *Don't call it a civil war — Ukraine's conflict is an act of Russian aggression*. The Conversation Media Group. <https://theconversation.com/dont-call-it-a-civil-war-ukraines-conflict-is-an-act-of-russian-aggression-46280> [in English].
- Gerasymchuk, S. (2021, September 23). *Dezinformatorzy VIP: Nowy-stary rosyjski instrument wojny hybrydowej przeciwko Ukrainie i Polsce* [VIP disinformers: New-old Russian instrument of hybrid warfare against Ukraine and Poland]. Forum Ekonomiczne. <https://www.forum-ekonomiczne.pl/dezinformatorzy-vip-nowy-stary-rosyjski-instrument-wojny-hybrydowej-przeciwko-ukrainie-i-polsce/?lang=uk> [in Polish].
- Giuliano, E. (2018). Who supported separatism in Donbas? Ethnicity and popular opinion at the start of the Ukraine crisis. *Post-Soviet Affairs*, 34(2-3), 158–178. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1447769> [in English].
- Gosudarstvennaya Duma. (1999, March 5). *O gosudarstvennoi politike Rossiiskoi Federatsii v otnoshenii sootchestvennikov za rubezhom* [On the state policy of the Russian Federation in relation to compatriots abroad] (Federal Law N 99-FZ). Konsul'tant Plyus. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_23178/ [in Russian].
- Horbulin, V. P. (Ed.). (2017). *Svitova hibrydna viina: Ukrainyskyi front* [Global hybrid war: The Ukrainian front]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [in Ukrainian].
- Husarov, V. (2015, November 19). *Skilky Rosiia vytrachaie na informatsiinu viinu v Ukraini* [How much does Russia spend on information warfare in Ukraine]. Inform napalm. <https://informnapalm.org/ua/skilky-rosiya-vytrachaye-na-informatsijnu-vijnuv-ukrayini-infografika/> [in Ukrainian].
- Isakova, T., Hnatiuk, S., Dubov, D., Chernenko, T., & Barovska, A. (2016). *Informatsiini vyklyky hibrydnoi viiny: Kontent, kanaly, mekhanizmy protydzii: Analitychna dopovid* [Informational challenges of hybrid warfare: Content, channels, countermeasures: Analytical report] (A. Barovska, Ed.). National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].
- Jaitner, M. (2015). Russian information warfare: Lessons from Ukraine. In K. Geers (Ed.), *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine* (Ch. 10, pp. 87–94). NATO CCD COE. https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Ch10_CyberWarinPerspective_Jaitner.pdf [in English].
- Jones, K. (2019). *Online disinformation and political discourse: Applying a human rights framework*. Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/2019/11/online-disinformation-and-political-discourse-applying-human-rights-framework> [in English].
- Kamusella, T. (2018). Hybrid war: Real casualties in Ukraine. *Sprawy Narodowościowe*, 50. <https://doi.org/10.11649/sn.1637> [in English].
- Kemp, S. (2020, February 18). *Digital 2020: Ukraine*. Datareportal. <https://datareportal.com/reports/digital-2020-ukraine> [in English].
- Kemp, S. (2021, February 12). *Digital 2021: Ukraine*. Datareportal. <https://datareportal.com/reports/digital-2021-ukraine> [in English].
- Korsunskyi, S. (2022, April 20). *Informatsiina skladova viiny: Yak Rosiia namahaetsia poslabyty pidtrymku Zakhodu* [The information component of war: How Russia tries

- to weaken the support of the West]. Radio Svoboda. <https://www.radiosvoboda.org/a/informatsiyna-viyna-rosiyskyy-vplyv/31811302.html> [in Ukrainian].
- Kotsur, V. V. (2019). *Natsionalni menshyny Ukrainy v konteksti suspilno-politychnykh transformatsii 90-kh rr. XX st. — poch. XXI st.* [National minorities of Ukraine in the context of socio-political transformations of 1990's of 20 century — beginning of 21 century] [Monograph]. Dombrovska Ya. M. [in Ukrainian].
- Malyk, Ya. (2015). Informatsiina viina i Ukraina [Information war and Ukraine]. *Democratic Governance*, 15. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26730/malyk.pdf> [in Ukrainian].
- Novorodovskyi, V. (2020). Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii [Information security of Ukraine in the conditions of Russian aggression]. *Society. Document. Communication Series: Historical sciences*, 9, 150–179. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2020-9-150-1179> [in Ukrainian].
- Prykhodko, D. P. (2018, October 25). Informatsiina viina Rosii proty Ukrainy: Pole boiu — svidomist liudei [Russia's information war against Ukraine: The battlefield is people's consciousness]. In *Informatsiina ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy* [Information aggression of the Russian Federation against Ukraine] [Proceedings of the Seminar] (pp. 55–58). Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University [in Ukrainian].
- Radchenko, A. I. (Ed.). (2015). *Polityka intehratsii ukrainskoho suspilstva v konteksti vylykiv ta zahroz podii na Donbasi: Natsionalna dopovid* [The policy of integration of Ukrainian society in the context of challenges and threats of events in Donbas: National report]. Vizavi [in Ukrainian].
- RF zminyla pidkhid u vedenni informatsiinoi viiny proty Ukrainy* [The Russian Federation has changed its approach in waging an information war against Ukraine]. (2020, July 31). Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3073912-rf-zminila-pidhid-u-vedenni-informacijnoi-vijni-proti-ukraini-ekspert.html> [in Ukrainian].
- Sasyn, H. V. (2015). *Informatsiina viina: sutnist, zasoby realizatsii, rezultaty ta mozhlyvosti protydii (na prykladi rosiiskoi ekspansii v ukrainskyi prostir)* [The informational war: Essence, means of implementation, results and possibilities for counteraction (for example, Russian expansion in the Ukrainian space)]. *Hrani*, 3(119), 18–23 [in Ukrainian].
- Shuster, S. (2015, March 5). The global news network RT is the Russian government's main weapon in an intensifying information war with the West—and its top editor has a direct phone line to the Kremlin. *Time*. <https://time.com/rt-putin/> [in English].
- Snegovaya, M. (2015). *Putin's information warfare in Ukraine. Soviet origins of Russia's hybrid warfare* (Russia report 1). Institute for the Study of War. <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Report%201%20Putin%27s%20Information%20Warfare%20in%20Ukraine-%20Soviet%20Origins%20of%20Russias%20Hybrid%20Warfare.pdf> [in English].
- Top feikiv kremlivskoho rupora u 2020 rotsi* [Top fakes of the Kremlin mouthpiece in 2020]. (2021, January 21). ArmyInform. <https://armyinform.com.ua/2021/01/top-feikiv-kremlivskogo-rupora-u-2020-roczi/> [in Ukrainian].
- Zolotukhin, D. (Ed.). (2018). *Bila knyha spetsialnykh informatsiinykh operatsii proty Ukrainy 2014–2018* [White book of special information operations against Ukraine 2014–2018]. Meha-pres hrup [in Ukrainian].
- Zozulia, O. (2019, May 14). *Feik yak instrument informatsiinoi viiny* [Fake as a tool of information warfare]. Yurydychna Hazeta. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/feyk-yak-instrument-informacynoyi-viyni.html> [in Ukrainian].